

Forprosjekt for undersøkelse, behandling og dokumentasjon av et
middelalderkrusifiks

A 104 – VINGER KIRKE

Spaarschuh, Christina

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel A 104 – Vinger kirke Forprosjekt for undersøkelse, behandling og dokumentasjon av et middelalderkrusifiks	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 19/2016	Publiseringsdato 12.02.2016
	Prosjektnummer 1020631	Oppdragstidspunkt September 2015- februar 2016
	Forsidebilde Overkropp og hode av krusifikset fra Vinger kirke før behandling. Foto: Birger Lindstad	
Forfatter(e) Spaarschuh, Christina	Sider 22	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Konservering	

Prosjektleder Christina Spaarschuh
Prosjektmedarbeider(e)
Kvalitetssikrer Merete Winness

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren

<p>Sammendrag</p> <p>Et krusifiks fra middelalderen er plassert over alterbordet i Vinger kirke ved Kongsvinger. NIKU gjort et forprosjekt med mål å tilstandsvurdere krusifikset, gjennomføre undersøkelser og utarbeide behandlingsforslag. Foreliggende rapport er resultat etter forprosjektet.</p>

<p>Emneord</p> <p>Middelalder, kirkekunst, polykrom skulptur, krusifiks, røntgenfotografering, tilstandsregistrering</p>
--

Avdelingsleder

Merete Winness

Bakgrunn

Kongsvinger kirkelige fellesråd inviterte Riksantikvaren til en befaring i Vinger kirke i juni 2015, fordi det var store skader på middelalderkrusifikset, som er plassert over alteret i kirken.

På oppdrag fra Riksantikvaren ble krusifikset hentet inn til NIKUs konserveringsatelier i Oslo for tilstandsvurdering og gjennomføring av et forprosjekt for behandling. Forprosjektet inneholdt i tillegg til utarbeidelse av forslag til behandling også gjennomgang av arkivmateriale fra Riksantikvarens arkiv, påbegynnelse av undersøkelsen av krusifiksets lagstruktur, samt røntgenundersøkelse av skulderpartiet og føtter. Arkivmaterialet er skaffet men er ikke gjennomgått i sin helhet, og undersøkelse av lagstruktur er påbegynt. Røntgenopptakene gjengis i denne rapporten og brukes ved beskrivelse av konstruksjon og tilstand. Det er gitt en oppsummering i første delen av rapporten, samt en oversikt over relevante dokumenter i forhold til krusifikset i slutten av rapporten. Undersøkelse av lagstrukturen skal også jobbes videre med. En foreløpig oppsummering er innledende gitt under beskrivelse av polykromien.

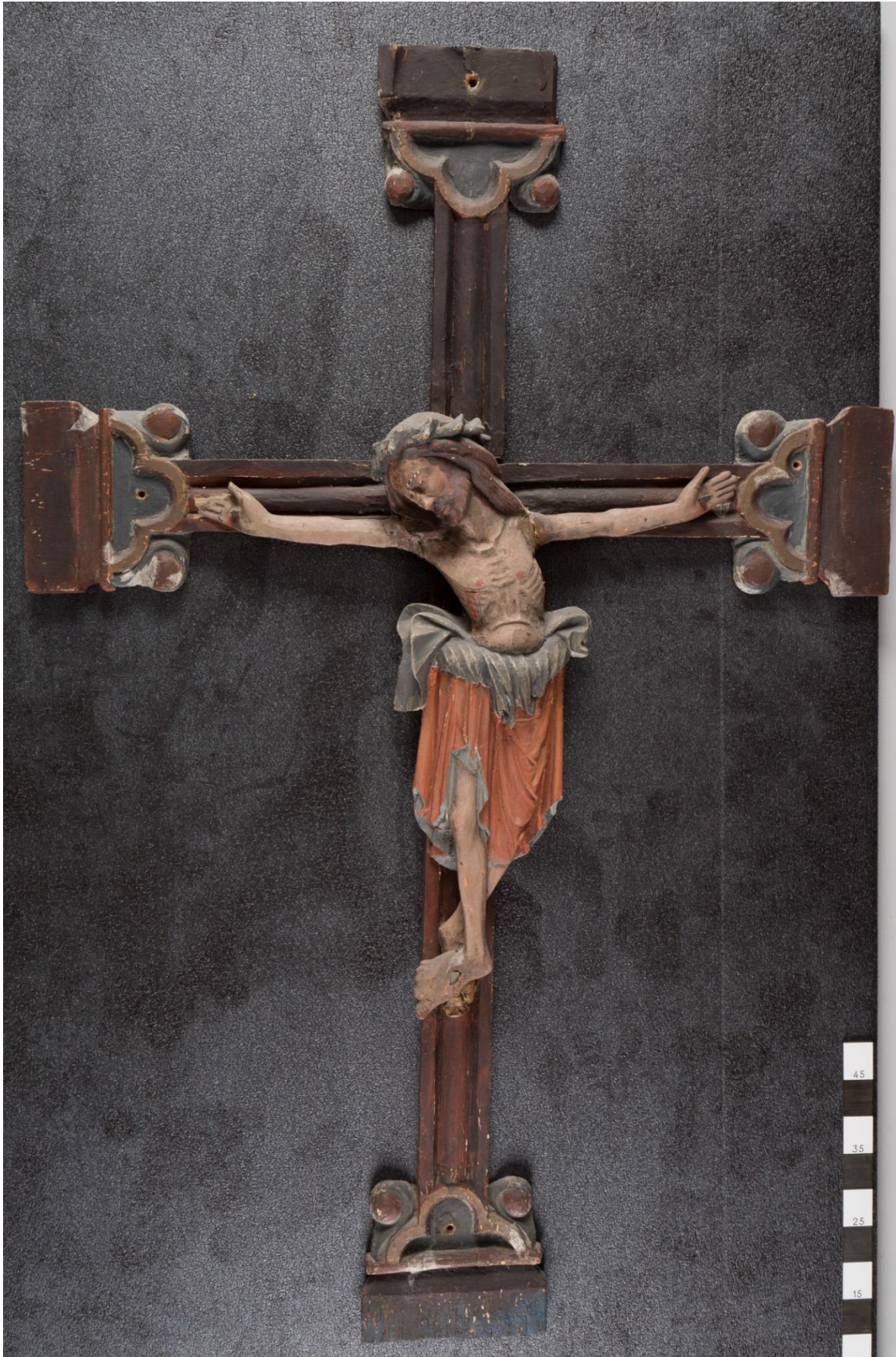

Innholdsfortegnelse

Historikk	8
Beskrivelse av krusifiks	8
Proveniens	9
Konstruksjon.....	9
Polykromi (foreløpige funn)	9
Beskrivelse av tilstand	9
Konstruksjon.....	9
Polykromi.....	15
Forslag til behandling	15
Konstruksjon.....	15
Stabilisering av korset	15
Gjenfesting av armer	15
Behandling av venstre fot.....	16
Høyre hånd	16
Polykromi.....	16
Fjerning av forsidebeskyttelse.....	16
Festing av maling.....	16
Rensing	16
Rensetester.....	17
Fernisering	17
Kitting	17
Retusjering.....	17
Oversikt over metoder og materialer	18
Litteratur	19
Arkivalia	20

Figur 1 Heloptak av krusifikset fra Vinger kirke ved Kongsvinger før behandling. Foto: Birger Lindstad

Historikk

Det er funnet arkivmateriale fra perioden fra 1854 til 1992. Av arkivmaterialet fremgår det at krusifikset fra middelalderen må ha vært lagret på kirkens loft fra et ukjent tidspunkt frem til 1920-tallet. Første foreliggende dokument som nevner krusifikset på loftet er et brev fra Carl W. Schnitler til riksantikvar Fett, datert Kristiania, 15. august 1922. Schnitler tar til orde for krusifiksets høy kvalitet og dets betydning for den bevarte kunsten fra middelalderen i Norge. Videre nevner han at krusifikset er i god stand men overmalt, trolig i barokktiden. Han oppfordrer til enten å finne en plass for krusifikset i kirkerommet eller sende krusifikset til et av sentralmuseene. Videre anbefaler Schnitler å sende krusifikset inn til Kristiania for restaurering ved en *forsiktig og kyndig restaurator* (Schnitler 1922).

Etter at Harald Ophus Devold (født 1863) blir sogneprest i Vinger kirke i 1923, etterlyser han restaureringsarbeider til forskjønnelse av kirkens interiør. I den forbindelse blir det gitt forslag og utkast til restaurering av restaureringskonsulent Domenico Erdmann, maler Finn Krafft og arkitekt Peter Daniel Hofflund. I et brev forslår Hofflund å sette krusifikset opp på en bjelke under takhvelvet i koret (Hofflund 1926). Krusifikset blir til tross for det festet over alterbordet med et maleri som bakgrunn som forestiller Korsfestelsen. Moe skriver at alterbildet fra 1859 ble under sogneprest Devold erstattet med det gamle krusifikset montert på en bakgrunn malt av sogneprestens svigersønn, Einar Viken (Moe 2002). Dette bekrefter et fotografi fra Riksantikvarens arkiv av 1929.

I 1930 etterlyses informasjon om skader på krusifikset etter at det skal ha blitt utsatt for hæverk (Ukjent 1930).

I begynnelsen av 60-årene ble interiøret i Vinger kirke restaurert etter en helhetsplan fra Riksantikvaren. I 1967 blir det sendt en forespørsel fra sognepresten om prisoverslag for konservering av krusifikset (Bjartli 1967). Den henvendelsen blir besvart av konservator Ove Qvale (Qvale 1967). Han vurderer konserveringsarbeidet å være en meget enkel sak som han har tenkt å utføre selv og in situ. Det er ikke funnet skriftlig eller fotografisk dokumentasjon på at en behandling ble gjennomført.

En befæringsrapport fra konservator Jon Brønne og Mille Stein nevner at maling blir festet på krusifikset og forsidebeskyttelse settes på i 1983 (Brønne 1983).

Et foto av kirkens interiør fra 1985 viser krusifikset over alteret i Vinger kirke foran en hvit bakgrunn. Det dokumenterte maleriet som tidligere var bakgrunnen for krusifikset antas å ha blitt overmalt.

Beskrivelse av krusifiks

Korset måler 165 x 108 x 3 cm (hxbxd). Kristusskulpturen måler 75 x 68 x 12 cm (hxbxd).

Krusifikset fra Vinger kirke har mange av kjennetegnene som krusifiksene fra Balkegruppen. Kjennetegnene er gjengitt under.

Balkegruppens krusifikser er kjennetegnet ved at Jesusskulpturen henger nesten loddrett på – og tett inntil – korset, ved lendekledets rike folder og stor hofteknute, ved det eksponerte høyre låret og ved føttene med de sprikende tærne som danner en tilnærmet rett vinkel med hverandre. Kroppen er mager og senete, ribben, nøkkelbein og kragebein tegner seg tydelig

under den tynne huden, over magen og kneet ses en liten hudfold. Pannen er rynket, munnen lukket, øyenlokkene er senket. (Stein 2008, s.9)

Proveniens

Blindheim inkluderte krusifikset fra Vinger kirke til den så kalte Balkegruppen (Blindheim 1952, s.53), og daterte krusifikset til rundt 1300 (Pl. XXIII). Også i 2004 nevnte han Vinger krusifikset som (...) *et av en håndfull av mindre krusifikser som er nærmest replikker av Balke Kristus.* (Blindheim 2004, s.39, 190).

Konstruksjon

Kristusfiguren ser ut å ha blitt opprinnelig skåret av to treemner i eik. Kroppen med hode og bein, samt føtter er arbeidet i ett stykke mens armene har opprinnelig vært felt inn i ett stykke fra baksiden og festet med tre gjennomgående treplugger midt på ryggen.

Korset ser ut å være laget av to treemner trolig i furu. Korsarmene ser ut å ha vært laget av et stykke som ble felt inn ovenfra i korstammen. For innfellingen ble det brukt 3-4 treplugger og 2 smidde jernnagler som var plassert i krysningspunktet av korsstamme og -armer.

Kristusfiguren har to festepunkter på korset: korsnaglen i føttene og en firkantet smidd jernnagle som er slått inn fra baksiden av korsstammen og ender i Kristus rygg. Korsnaglene i hendene fester kristusskulpturen til korsarmene.

Polykromi (foreløpige funn)

Midlertidig status for undersøkelse av lagstruktur er følgende: Det meste av den i dag synlige polykromien antas foreløpig å være fra midten av 1900-tallet. Full gjennomgang av arkivmaterialet forventes å gi verdifull informasjon i denne sammenhengen.

Det er funnet opp til 7 lag (fire overmalinger?) på enkelte av krusifiksets deler. Det ble trolig påført en ny grundering for den første overmalingen. Lokalt har det også blitt brukt lerret for å dekke over skader i underliggende treverk.

Det er funnet rester av en polykromi som antas å tilhøre den originale bemalingen. Funnene tyder på at skjegg og hår har vært forgylt, karnasjonen var kjølig med røde pigmentkorn som likner krapplakk. På lendeledets fôr er det funnet et rødt lag som likner sinober. På den øvre volutt på venstre korsarm er det funnet et mørkerødt lag på hvit bunn. På tornekronen er det funnet spor etter en forgylling med grønn lasur, som kan være original.

Beskrivelse av tilstand

Konstruksjon

Begge korsarmer er helt løse og har ikke feste til korsstammen. Dette skyldes at den delen av korsarmen som skjuler seg bak Kristus hode mangler i sin helhet, med andre ord krysningspunktet mellom horisontal korsarm og korsstammen.

Armene har opprinnelig vært felt inn i ett stykke fra baksiden og festet med tre gjennomgående treplugger midt i ryggen, en stor plugg i midten, samt to mindre plugger på sidene. Innfellingen er

brukket på begge sidene, for venstre arm like ved trepluggen ytterst til venstre og for høyre arm like bak høyre skulder.

Ved en tidligere behandling ble skulpturens armer gjenfestet til kroppen med grove lerretsstrimler og kitt (Figur 2, Figur 3). Venstre arm er i dag helt løs ettersom lerretsstrimmelen tidligere har sviktet, og overgangen mellom arm og skulder er blitt kittet ved en senere behandling. Kittingen sprakk under demontering i kirken i 2015. Høyre arm er kun holdt på plass av den stive og bemalte lerretsstrimmelen. Tre industrielt fremstilte spikre har mistet feste, slik at også denne armen er løs.

På skulpturens høyre hånd mangler den øvre delen av fingrene.

Tærne til Kristusfiguren er tidligere omfattende reparert med et finere lerret enn brukt på armene. Venstre fot har i tillegg hardt kitt. Tærne slik de fremstår i dag, ser ut å ha blitt trukket med lerret i ettertid. Lerretet på høyre fot er lagt over og skjuler de detaljert utskårne og sprikende tærne. Dette er mest tydelig i mellomrommet mellom de største tærne. Venstre foten fremstår i dag som skadet. I et forsøk på å behandle skaden har foten blitt pakket inn i lerret for å skjule skader (Figur 4, Figur 5). Sammenlikning med bilder fra andre krusifikser fra Balkegruppen tyder på at både store- og lilletåen på krusifikset fra Vinger kirke er gått tapt. Undersøkelser med speil og røntgen har vist at det er treverk under lerretet på venstre fot, og det antas derfor at store deler av foten er bevart. Reparasjonen med lerret og kitt på denne foten er svært skjemmende. Et foto tilskrevet Domenico Erdmann viser krusifikset med hele føtter. Allerede her virker det som om begge føtter er trukket med lerret (Figur 6). På lerretet har det imidlertid kun blitt observert sekundære malingslag.

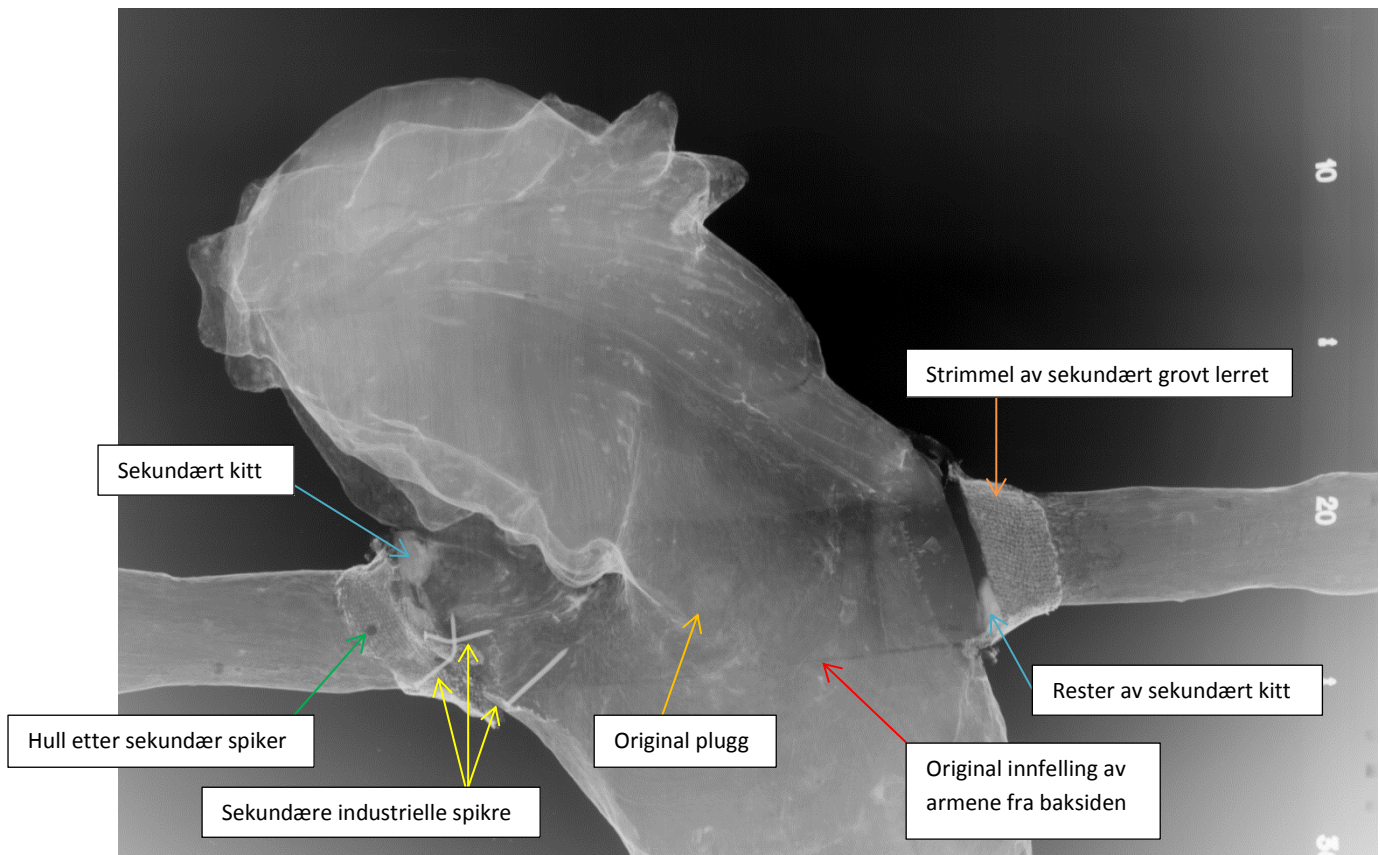
Det er ytterligere omfattende reparasjoner med det finere av lerretene funnet på toppen av korsstammen, korsarmene og nedre del av korsstammen. En del av lerretet har løsnet fra underlaget. Enda en finere type lerret er også observert i sammenføyningen på krusifiksets venstre skulder og over en sprekk på ribbeina på venstre side. Bruken av lerret på krusifikset fra Vinger kirke ser ut å ha sammenheng med skulpturens reparasjoner og overmalinger i senere tid.

Fire hull i hver arm av korset er resultater etter montering av krusifikset over alteret i Vinger kirke i nyere tid.

Til venstre for den originale firkantete jernnaglen, som går fra korsets bakside gjennom kors og inn i Kristus rygg, er det en sekundær industrielt fremstilt spiker som følger samme vei. Denne spikeren kan tenkes å ha blitt tilføyd etter at den originale jernnaglen ble kuttet på baksiden av korset for å løsne skulpturen fra korset ved en tidligere behandling. Høyre arm en sekundær industrielt fremstilt spiker som festet skulderen til underliggende korsarm. Denne spikeren er løs.

Figur 2 Detalj av krusifikset fra Vinger kirke før behandling. Overkropp og hode. Foto: Birger Lindstad

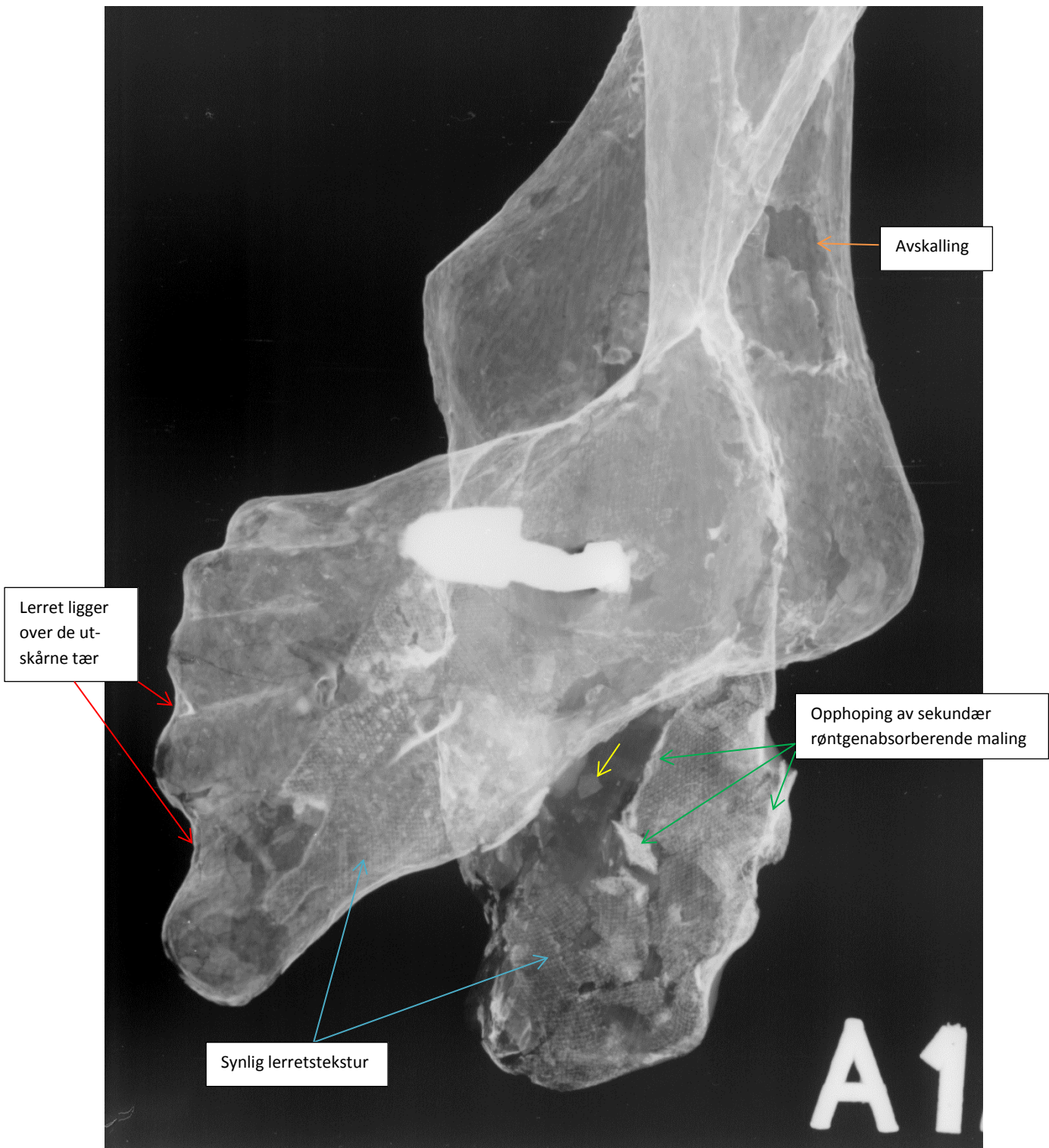
Figur 3 Røntgenbilde av krusifiksets overkropp, hode og armer. Pluggene i innfellingen er vanskelig å se på røntgenbildet. Dette kan skyldes dens gode passform og/ eller faktumet at malingens høye røntgenabsorpsjon skjuler for konstruktive detaljer.

Figur 4 Detalj av krusifikset fra Vinger kirke før behandling i 2015. Bein og føtter. Foto: Birger Lindstad

Figur 5 Røntgenbilde av krusifikets føtter sett ovenfra. Det sekundære lerretet på føttene er godt synlig på bildet. Grunnen til det er at lerretet trolig har vært grundert med et røntgenabsorberende materiale, f. eks. blyhvitt. At den sekundære grunderingen med overliggende malingslag er svært røntgenabsorberende, synes også de stedene der det bare ligger noen enkle flak av denne polykromien på ellers bart lerret (se gul pil). Absorpsjon av røntgenstråling på venstre fot tyder på at det er treverk under lerretet. Dette synes også på undersiden av foten ved bruk av et speil.

Figur 6 Foto av krusifikset fra Vinger kirke antakeligvis tatt utenfor kirken. Fotoet er tilgjengelig på Riksantikvarens arkiv og tilskrevet Domenico Erdmann med ukjent datering. Bildet viser krusifikset med uskadde føtter. Imidlertid ser allerede her føttene ut å være trukket med lerret.

Polykromi

Alle deler av krusifikset er stort sett dekket av polykromi. Det er imidlertid en del løs maling, spesielt på nedre delen av korsstammen men også i skulpturens ansikt og på hodet, samt andre steder. I følge rapport av Brønne (Brønne 1983) ble det i 1983 festet maling med Acronal D-300 og lagt på forsidebeskyttelse ved bruk av Gelatin. I dag er det synlig forsidebeskyttelse 15 steder. Det er brukt voks til å feste den nåværende forsidebeskyttelsen.

Den i dag synlige polykromien er en sekundær overmaling av hittil ukjent dato. Skulptur og kors er overmalt i flere omganger. På alle undersøkte deler på krusifikset er det funnet minst to overmalinger, noen steder opp til fire overmalinger med til sammen sju lag. I forbindelse med første overmaling har det blitt påført en ny grundering. Denne nye polykromien ser ut å finnes på alle deler av krusifikset.

Krusifiksets overflate er skjemmet av en god del smuss. På karnasjonen har smusset god feste til overflaten, noe som kan ha sammenheng med en tidligere overflatebehandling (f.eks. en lokal påført ferniss). Overflaten virker matt og opak. En del av malingen er skjemmet av retusjer eller lokale overmalinger. Det er blanching i ansikt, og spesielt på håret og tornekronens overflate virker svært nedbrutt.

Forslag til behandling

Konstruksjon

Stabilisering av korset

Korset stabiliseres ved et nytt bærende kors som festes på baksiden av det originale korset. Kantene til det nye bærende korset avfases, slik at korset i minst mulig grad blir synlig fra forsiden. Det nye korset skjæres av kryssfinér med minst mulig dybde ved nødvendig bæreevne. Korset festes til det originale korset ved bruk av skruer.

Under arbeidet vil man vurdere om løse deler på korsarmen i snittpunktet mellom korsarm og korsstamme trenger ytterligere stabilisering.

Gjenfesting av armer

Skulpturens armer trenger nytt feste til skuldrene. Eksisterende lerretsstrimler og kitt i overgangen fra skuldrene til armer vurderes å være forholdsvis gamle reparasjoner som gir informasjon om historisk bruk av material og metoder for bevaring av skulpturer. Imidlertid er lerretet svært stivt og sprøtt, noe som gjør det vanskelig å reaktivere denne reparasjonen. Lerret og kitt er dessuten delvis i veien for å gjenfeste armene til kroppen på en annen måte. Lerret og kitt er forsøkt fjernet med hell. Begge deler lar seg trygt fjerne ved bruk av en gel inneholdende aceton og etanol i like deler og Klucel EC som fortykningsmiddel. Ved fjerning av lerretsstrimlene avdekkes stedvis et sekundært karnasjonslag. NIKU anbefaler å dokumentere lerret og kitt i sammenføyningen mellom armer og skulder, og deretter fjerne disse i sin helhet.

En mulig løsning for å feste armene til kroppen, kan være å stabilisere sammenføyningene ved å sette på metallbeslag som fester en arm til hver sin side av ryggen. Beslaget ville festes ved bruk av skruer. Bruk av metallbeslag kan føre til kondens mellom treverk og metall. Derfor ble det undersøkt med treskjærer Boni Wiik for alternative løsninger ved bruk av tre som materiale. Wiik mener at det

skal være mulig å feste venstre arm ved å tilføye to nye treplugger, for eksempel av laminert tre, fra baksiden. Trepluggene estimerer han å trenge en omtrentlig diameter på 6 mm. For å feste trepluggene ville det være nødvendig å bore fire hull i originalt materiale. Høyre arm foreslår Wiik å feste med et beslag laget av laminert tre. For begge alternativene er det nødvendig å løsne Kristusskulpturen fra korset for å komme til ryggpartiet.

Behandling av venstre fot

Lerret på venstre fot vurderes fjernet. NIKU foreslår å løsne deler av lerretet for å få sett og vurdert tilstanden på underliggende tremateriale. Dersom tilstand på venstre fot etter fjerning av lerret vurderes å være skjemmende for krusifiksets helhetsinntrykk, kan det vurderes å rekonstruere manglende deler.

Høyre hånd

Fingertuppene på høyre hånd kan vurderes skåret på nytt. Det ville være mulig å bruke andre krusifikser fra Balkegruppen som forelegg, f. eks. Kjose eller Øye. Krusifikset har en svært eksponert plassering i kirken rett over alterbordet, slik at man kunne argumentere for en rekonstruksjon. Imidlertid er dette et tiltak som avviker fra det kun bevarende fokuset.

Polykromi

Fjerning av forsidebeskyttelse

Biter med japanpapir var tidligere lagt på ved bruk av voks for å sikre løs maling. Papiret lar seg fjerne med White Spirit.

Festing av maling

I områder uten forsidebeskyttelse lar malingen feste seg ved bruk av størlim i 5%-løsning. I områder med forsidebeskyttelse kan festing av maling gjennomføres ved bruk av Beva i White Spirit 1:2 vol deler.

Rensing

Det er testet et utvalg av rensemidler på skulpturens overflate, se oversikt under. Det foreslås å rense karnasjonen for smuss ved bruk av triammoniumcitrat 3% tilsatt 2 dråper etanol på 25ml væske. De øvrige malingene foreslås renses med bufferløsning pH 5,5.

Rensetester				
Nr.	Område	Rensemiddel	Metode	Resultat
1	Venstre korsarm, mørke brun, sekundær maling	Bufferløsning pH 5,5	Rulles med bomullspinne	Lett rensende effekt, lysegrått på bomullspinnen
2		Bufferløsning pH 7	Rulles med bomullspinne	Brunfargen smitter noe på bomullspinnen
3		Bufferløsning pH 8,5	Rulles med bomullspinne	Brunfargen smitter på bomullspinnen.
4	Venstre hånd, håndflate, sekundær karnasjon	Bufferløsning pH 5,5	Rulles med bomullspinne	Ingen til lite effekt
5	Venstre hånd, håndflate, sekundær karnasjon	Bufferløsning pH 7	Rulles med bomullspinne	Ingen til lite effekt
6	Venstre hånd, håndflate, sekundær karnasjon	Bufferløsning pH 8,5	Rulles med bomullspinne	Ingen til lite effekt
7	Venstre hånd, tommel, sekundær karnasjon	Bufferløsning pH 5,5 tilsatt citrat	Rulles med bomullspinne	Lett rensende effekt, lysegrått på bomullspinnen. Mye smuss ligger igjen på overflaten.
8	Venstre hånd, tommel, sekundær karnasjon	Bufferløsning pH 7 tilsatt citrat	Rulles med bomullspinne	Noe rensende effekt, ikke like bra som 5.5.
9	Venstre hånd, tommel, sekundær karnasjon	Bufferløsning pH 8,5 tilsatt citrat	Rulles med bomullspinne	Noe rensende effekt, ikke like bra som 7.
10	Venstre arm	Triammoniumcitrat 2%	Rulles med bomullspinne	Større rensende effekt enn 7. men ujevn
11	Venstre hånd, langfinger	Triammoniumcitrat 3%	Rulles med bomullspinne	Større rensende effekt enn 7. men ujevn
12	Venstre hånd, ringfinger; testfelt på venstre side av hals; testfelt venstre side av buken.	Triammoniumcitrat 3% tilsatt 2 dråper etanol på 25 ml væske	Rulles med bomullspinne	Forholdsvis jevn rensende effekt, noe smuss ligger igjen i fordypninger. OBS! Fare for lett blanching.

Fernisering

Fernisering av skulpturen med en ikke gulnende halvmatt ferniss etter fullført rensing vil bli vurdert.

Kitting

Dype skader og utfall i malingslaget kittes for å stabilisere skadeområdet og for unngå videre tap av maling. Utvalgte spesielt skjemmede skader vurderes å kitte.

Retusjering

Det er ikke mange skjemmede avskallinger ned til treverk eller grundering. De av avskallingene som forstyrrer helhetsinntrykket retusjeres. I tillegg vil det bli en god del mindre retusjer i ansikt, på kropp, lendelede og kors. Det kan også bli aktuelt å foreta justeringer av retusjer fra tidligere behandlinger på korset, og retusjere få ikke løselige flekker på Kristusfiguren.

Oversikt over metoder og materialer

Tiltak	Metode	Materialer Handelsnavn	Materialer (kjemisk sammensetning)	Område
Konsolidering	Konsolideringsmiddel påført punktvis med pensel. Varmeskje ca. 60° C.	Størlim 3 % løst i vann.	Kollagenprodukt produsert fra størfiskens svømmeblære	I skadeområder
Konsolidering	Konsolideringsmiddel påført punktvis med pensel. Varmeskje ca. 60° C.	Beva i White Spirit 1:2 volumdeler	Varmereagerende lim bestående av etylen vinyl acetat kopolymerer, cyclohexanon harpikser, alkoholer og parafin Organisk løsemiddel petroleumsdestillat 16-12% aromater	I områder med forsidebeskyttelse
Rensing	Tørr-rensing	Pensel, støvsuger og fjerning av noe voks med skalpell		Alle skulpturene
	Våtrens	Bufferløsning pH 5.5		På korset og skulptur med unntak av karnasjon
	Våtrens	Triammonium-citrat 3% tilsatt 2 dråper etanol på 25ml væske	Chelat. Kompleks binding, Org. løsemiddel CH ₃ COCH ₃	På karnasjon
Fjerning av sekundært lerret og kitt på skylderne	Mykgjøring av bemalt lerret og kitt, fjerning med skalpell	Gel av aceton og etanol 1;1 volumdeler med 8% Klucel EC	Organiske løsemiddel: CH ₃ COCH ₃ og C ₂ H ₅ OH Tykningsmiddel inneholdende hydroksipropylcellulose	På lerret ved skylderne, eventuell på venstre fot
Fernisering	Lokal påføring av ferniss	Paraloid B72, eventuell tilsatt mikrokrySTALLinsk voks	Termoplastisk etyl metakrylat ko-polymer harpiks	På karnasjon
Kitting	Påføre kitt med spatel i skadeområder	Modostuc	Ferdigblandet kitt av kalsiumkarbonat og bariumsulfat.	I dype, skjemmen- de skader
Visuell reintegrering	Retusjering	Gouache eller akvarell	Pigment og gummi arabicum	I skadeområder, eventuell på eldre retusjer

Litteratur

- Blindheim 1952   Martin Blindheim. 1952. Main Trends of East-Norwegian Wooden Figures Sculpture in the Second Half of the Thirteenth Century. Det Norske Videnskaps-akademi i Oslo.
- Blindheim 2004   Martin Blindheim. 2004. Gothic. Painted Wooden Sculpture in Norway 1220-1350. Messel Forlag as Oslo.
- Stein 2008   Mille Stein og Elisabeth Andersen. 2008. Krusifikset og madonnaskapet i Hedalen stavkirke. Undersøkelse 2006-2008. NIKU Rapport 25.

Arkivalia i Riksantikvarens arkiv

- Bjartli 1967   Olav Bjartli (sogneprest). Brev til Riksantikvaren 19.4.1967.
- Brønne 1983   Jon Brønne og Mille Stein. Befaringsrapport fra Vinger kirke 7.11.1983.
- Erdmann 1925   Domenico Erdmann. Rapport etter befarung i Kongsvinger kirke 25.10.1925.
- Hofflund 1926   Peter Daniel Hofflund. Forslag til restaurering av Vinger kirke, 27. november 1926.
- Moe 2002   Margrete Moe. Rapport etter befarung i Vinger kirke 30.4.2002.
- Qvale 1967   Ove Qvale. Notis etter telefonsamtale av 10.5.1967.
- Schnitler 1922   Carl W. Schnitler. Avskrift av brev til riksantikvar Fett. Kristiania, 15.august 1922.
- Ukjent (RA?) 1930   Brev til Vinger kirkens menighetsraad, 27.5.1930.

Arkivalia

- 1854-55 **Fra Kongsvinger By Bok fra 1920**
Kirkelige forhold og opplysning. Solør-Odal historielag.
- (...) *Reparasjonen av Vinger kirke foregikk i 1854-55. (...) Man savnet en altertavle, og ved privat innsamling fikk man 1600 kroner. Da blev så i 1859 kjøpt altertavle og al-terduk. (...)*(s. 170-171)
- Prester fra 1764*
Harald Ophus Devold er født i 1863.(...) I 1923 blev han utnevnt til sogneprest i Vinger.(...)(s. 176)
- 1888 **Brev fra Oberstløytnant Low... (?) til antikvar Nikolaysen av 28. mai 1888**
 Innberetning at en eldre altertavle har blitt funnet lagret i kirken som vurderes å være uten særlig verdi men i god stand. Altertavlen skal ha blitt skiftet ut til fordel for en ny altertavle under reparasjonsarbeidene i 1854-55. Brev er ikke transkribert.
- Svarbrev til Oberstløytnant Low... (?) av 29.mai 1888**
 Avsenderen er enig at altertavlen ser ut å savne antikvarisk verdi.
- 1854-55 **Kirkebygninger og inventar, kirkegårder og gravlunder. [Uten dato og forfatternavn] Vinger kirke**
(...) Anskaffelse av alterbildet i 1859 kan meget godt ses som en videreføring av interiöromformingen 1854-55. För 1859 hadde kirken over alteret et snekret (tomt) kors. Man kan den gang meget godt ha hatt kjennskap til det gamle krusifikset på kirkeloftet. Men tiden hadde aversjon mot alt kirkeutstyr med opprinnelse i den katolske tid, noe som muligens også kan ha motivert marmordöpsfonten av 1891, som fortrenget middelalderfonten. Alterbildet fra 1859 er malt av Christen Brun (signert C. Brun. Nedenstående dokument sier: «Christian Brun, sön af Proos Lyder Brun i Norderhaug»). (...)(s. 56)
- 1899 24.5.1899. Fortegnelse over inventaret ved Vinger kirke inneholder ikke krusifiks. I stedet er det nevnt en altertavle.
- 1922 **Avskrift av Kirkedepartementets skrivelse til Hamar stiftsdireksjon av 15. september 1922 Jnr. 4058-A-1922**
- (...) *Overenstemmende med hvad riksantikvaren har anført skal man derhos anmode om at der må bli innsendt hertil fotografier av Kongsvinger kirkes ytre og indre, og at de gamle, på kirkeloftet værende krusifiks må bli innsendt til riksantikvaren til rensning. (...)*
- 1922 **Avskrift av brev fra Carl W. Schnitler til riksantikvar Fett, datert Kristiania, 15.august 1922**
Jeg tillater mig at henlede opmerksomheten paa nogen fund som jeg forleden gjorde i Kongsvinger gamle kirke, hvor jeg undersøkte hvad der paa kirkeloftet fandtes av gammelt kirkeinventar. Der staar: (...)
 3) *Et stort krucifix (ca. 1m. høit) i udmerket bevaret stand, av sengotisk type og av fortrinlig kvalitet. Det er endnu fæstet til det oindelige, ægte gotiske kors (ca. 2m.*

høit) hvis arme avslutes med tre-pas. Det ser ut til at være blit overmalt i barok tid, men formodentlig maa det kunne renses, saa de opr. Farver kommer frem. Disse gjenstande, som nu staar vanrystet paa kirkeloftet bør efter min skjøn enten søkes anbragt i restaurert stand i kirken selv, som i sin nuværende tilstand ikke besværes av noget overdrevent antal prydelser, - eller de bør bringes til et av centralmuseene. I alle fald bør de tas vare paa og ikke tillates at ligge henslængt paa kirkeloftet. Særlig er det sengotiske krucifix et fortrinnet stykke – efter hvad jeg fik indtryk av under mit flyktige besøk, - og utgjør en verdifuld forøkelse av vår ikke særlig talrike beholdning av middelaldersk træskulptur. Krucifix og kors bør antagelig snaest besør- ges indsendt her til byen, saa det kan bli ordentlig undersøkt og pleiet av en forsiktig og kyndig restauratør. (...)

- 1925 **Rapport av Domenico Erdmann etter befaring i Kongsvinger kirke 25.10.1925**
Anbefaler utarbeidelse av restaureringsforslag for kirkerommet som først og fremst omfatter arkitektonisk bearbeidelse av østre del. Ber om at en arkitekt skal se på sa- ken.
(...) Det gotiske krusifiks paa loftet er for godt til at være bortgjemt. Det er delvis overmalt, men i ældre tid. (...) (s.2)
- 1926 **Forslag til restaurering av Vinger kirke av Peter Daniel Hofflund datert 27. november 1926**
Over den nevnte skranke ligger der en bjelke tvers over rummet i hvelvets underkant. (...) Oppa bjelken plasseres det gotiske krusifix som nu staar paa loftet og som igjen bør faa sin plass inde i kirken. (...) Den gamle albertavle som nu staar overmalt paa loftet bør avtekkes og settes op igjen hvis den viser sig at være av verdi. (s. II-III)
- 1927 **Til sogneprest. 2. mars 1927 oversendelse ved vegne riksantikvar. Finn Kraffts farveutkast og Hofflunds ...**
(...) Krucifixet bør restaureres og godsettes. (...)(s. 4)
- 1929 **Foto fra Riksantikvarens arkiv**
1929 Krusifiks festet over alteret i Vinger kirke med maleri som bakgrunn som forestil- ler Korsfestelsen.
- Uten dato **Kirkebygninger og inventar, kirkegårder og gravlunder, ukjent forfatter**
Vinger kirke
(...) Samme protokoll [Kongsvinger menighetsrådets 10.1.1934] viser at det (1922 og 1923) har foregått en skriftveksel med henholdsvis Kirkedepartementet og Riksantik- varen om både døpefonten og det gamle krusifiks – og med konsulent Finn Krafft i 1933.
Kirketilsynets protokoll, fol.66, viser at man allerede i 1924 hadde kjennskap til «det interessante Krusifikset, som er opbevaret paa Kirkeloftet».
Men det var [sogneprest] Devold som fikk plassert det gamle krusifikset, som hadde tilhørt kirken på Hov, på fondsveggen over alteret, en plass det siden hatt beholdt. Dette krusifikset, i treskulptur, antas å være fra ca. år 1300 og er kirkens eneste kle- nodium, om en da ikke regner med den gamle døpsfonten. (s. 55)(...)
(...) Den gang krusifikset ble satt opp over alteret fjernet man derfra alterbildet fra 1859, som forestiller Jesus i Getsemane, og plasserte det på fondsveggen i gravkapel- let på Vinger kirkegård.(...)(s.56)
- 1930 **Til Vinger kirkens menighetsraad, ekspedert 27.5.1930**
Da man ikke har mottat nogen nærmere etterretning angaaende skaden paa Vinger

kirkens middelalderlige krucifix som ble utsatt for hærværk, og ikke har mere kjendskap til dette ... det som er oplyst i aviserne, vilde man var taknemlig for helt paalidelig og detaljert underretning om det gamle skulpturenarbeides tilstand. Da det er et interessant og verdifult kunstverk fra vår gotisk bedste periode er det nemlig av betydning at det underkastes en rationel behandling. Det beste vilde være om krucifixet blev sendt hitned, ... hvor vi i tilfælde ... for at det blir restaurert av en specialist i behandlingen av middelalder saker. I det hele tat vil det ikke kunne anses for forsvarlig at et eventuelt istandsættelsesarbeide utøres av andre end særlig fagutdannede konservatorer.

- 1934 **Vinger kirkes utsmykning av Olaf B. Viig [?], Kongsvinger den 10.1.1934**
 (...) 2. Ad kirkeutsmykningen for øvrig. I Antikvariatets skrivelse av 6. juni 1933 er nevnt nektelsen av aa godkjenne en del avvikelser fra den av Departementet godkjente plan for utmykningsarbeidet. – Dette gjaldt især anbringelsen av krusifikset paa altertavlen, idet Antikvariatet krevet et det skulde anbringes paa en bjelke over korinngangen. (...) (s. III)
- 1945 **Brev av arkitekt Peter Daniel Hofflund av 22.9.1945**
 (...) *Det gamle krusifiks er uheldig opphengt, spikret mitt på den malte altertavle. I skissen fra 1926 var krusifikset forsøksvis anbragt på en tversgående bjelke over koråpningen. Jeg er imidlertid i tvil om det vil være heldig med en slik bjelke. Den vil lett virke for grov i et interiør med så vidt små dimensjoner som dette. Krusifikset tilhører jo en annen tid enn interiøret og bør kanskje derfor ikke bringes inn som et sentralt motiv i arkitekturen. Jeg kunde tenke meg det opphengt på vegggen i nordre korsarm til venstre for prekestolen. (...)(s. 3)*
- Begynnelsen av 1960-årene **Rapport etter befaring 18.9.1989, skrevet av Åse Moe Torvanger fra Riksantikvaren 21.9.1989**
 (...) *I begynnelsen av 60-årene ble interiøret [i Vinger kirke] restaurert etter en helhetsplan fra Riksantikvaren. (...)*
- 1967 **Henvendelse av sogneprest Olav Bjartli til Riksantikvaren 19.4.1967**
 Forespørsel om prisoverslag for konservering av middelalderkrusifikset over alteret.
 Brevet ble besvart per telefon. Notis av 10.5.1967 av Ove Qvale:
Jeg skal feste det som er løst på stedet når jeg alikevel skal være i ... . Det er en meget enkel sak.
- 1983 **Befaringsrapport fra restaureringskonsulent Jon Brønne og atelierleder Mille Stein 7.11.1983**
MIDDELALDERKRUSIFIKS
*Krusifikset er montert på en plate over alteret. Kors og figur er originale.
 Mål: Ca. 165 x 108 (korset)
 Tilstand: Både krusifiks og kors er helt overmalt. Det er usikkert hvor mye av originalmalingen som er bevart under overmalingen.
 Generelt god konserveringstilstand, enkelte små oppskallinger ble konservert med Acronal D-300. Det ble også lagt noe forsidebeskyttelse med Japanpapir og gelatin: 3 plater gelatin til 1/2 liter vann.*
- 1985 **Foto fra Riksantikvarens arkiv**
 Krusifiks festet over alteret i Vinger kirke foran hvit bakgrunn (maleri overmalt?)

2002

Rapport etter befaring i Vinger kirke 30.4.2002, skrevet av Margrethe Moe (Riksantikvaren) 9.7.2002

(...) Da sogneprest Devold kom til Vinger kirke i 1923, fant han kirken kald og stemningsløs. Han ønsket å sette sitt preg på kirkerommet, noe han også gjennomførte. (...) Alterbildet fra 1859 ble erstattet med det gamle krusifikset montert på en bakgrunn malt av sogneprestens svigersønn, Einar Viken. (...)

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 19/2016

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00